

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 378:37.014.54

ПРО УНІВЕРСУМНЕ ЗНАННЯ ЯК ШЛЯХ ВИХОДУ З КРИЗОВОГО СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Колінько О.Г., к. е. н., доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Сучасний кризовий стан економічної науки вимагає виходу на нові методологічні рівні осмислення господарської реальності. Одним із необхідних і продуктивних підходів щодо нового бачення економіки стає універсумне знання, яке формує постнекласична людинорозмірна наука. Головний вектор посткризового аналізу втілює необхідність розгортання цілісної трипостасної – духовно-біо-соціальної природи людини, коли ціннісно-етичні, духовні цінності становлять основу людської діяльності, а особистість як базовий суб'єкт господарських трансформацій задає форму, зміст і саму назву нової методології постнекласичних людинорозмірних досліджень.

Ключові слова: універсумне знання, особистість, цінності, людська діяльність, культура, свідомість, коеволюційний розвиток.

*В майбутньому на основі синтезу інтеграційних підходів
цілком можливо виникнення підходів універсумно-синергетичних,
відповідних початку формування нового синергетичного рівня
космо-прородо-людського співтовариства.*

В.М. Тарасевич

Вихід з кризового стану вітчизняної економічної науки потребує кардинального оновлення методологічних засад дослідження економічної сфери, яка покликана забезпечувати насамперед матеріальні умови існування людського суспільства. При цьому вкрай важливо відразу зорієнтуватися в тому, що економіка як людинорозмірний комплекс не може досліджуватися лише суто економічними методами пізнання, а аналіз повинен носити міждисциплінарний характер. Взаємодія наукового і позанаукового знання сьогодні вже є необхідною передумовою цілісної господарської діяльності людини, а тому зовсім недостатньо аналізувати економіку в форматі цільової раціональності, як це робить неокласика. Слід виходити на більш глибокий рівень наукового пізнання – на рівень *ціннісної* чи *сутнісної раціональності*, зміст якої описав М. Вебер. Ціннісна раціональність задає висхідні мотиви і орієнтири людської життєдіяльності як систему духовно-моральнісних цінностей, що дозволяють розгортати людяність процесу *освоєння світу в ім'я та на благо людини*. Такі цінності є тією засадою, на якій потім формуються цілі людського господарювання щодо якісного забезпечення життя і збереження Природи як того оточуючого світу, який «дозволяє» людині виживатися та розвиватися як біологічній істоті. Перехід до формату ціннісної раціональності та економіки як людинорозмірного комплексу не лише стимулювали, але й вкарбували необхідність *нових бачень*, могутніх розмислів-потоків свіжої думки, що закликають вчених-економістів до осмислення *цілісного*

світоустрою, у якому економіка є однією із сфер функціонування Універсуму. Це відкриває можливість та необхідність розширення поля економічного дослідження за рахунок введення в нього наростаючих тенденцій не просто глобалізації (у сучасному варіанті – неоліберальної, тієї, що зараз реалізовується в планетарному масштабі моделі нового соціалдарвінізму), а *універсумізації людської діяльності*, універсумізації ролі та місця людини у Всесвіті. Майже півтори десятиріччя тому В.М. Тарасевич досить обґрунтовано писав, що «вже сьогодні відчувається гостра необхідність в *категоріях з широким історико-природно-суспільним контекстом*. Однією із них може бути універсумізація, що виражає в найбільш загальному виді рух універсуму та його якісних складових – космо-природної (неорганічної, органічної, тваринної) і людиножиттєдіяльнісної (економічної, соціальної, духовної, політичної) [15, с. 47]. У цьому сенсі сама проблема глобалізації змінила сам об'єкт сучасного економічного аналізу. Згідно В.М. Тарасевичу, таким об'єктом «є не homo oeconomicus в традиційній економічній системі, а homo universumicus (універсумна людина) і людський універсум» [14, с. 37], а тому і сучасна «шукана базова теорія повинна бути максимальною і співмасштабною універсуму, і прикладеною до його окремих сфер, перш за все економічної» [14, с. 39].

Осмислення універсумної проблематики з погляду сучасної посткризової економічної науки [див.: 16] виводить, перш за все, на фундаментальну проблему *розуміння людської діяльності*, яка знов на початку нового століття стає об'єктом пильної уваги учених-економістів, що звертають свій погляд до сучасного господарства і господарювання. В зв'язку з цим доцільно пригадати, що основоположна праця класика лібералізму Л. фон Мізеса називалась «Людська діяльність: Трактат з економічної теорії» [10]. У самій назві твору автор вказав на роль людської діяльності в економічній науці, а в книзі розкрив фундаментальні риси змісту даного феномену. Хоча в останні два-три десятиліття феномен людської діяльності був відтісненим з переднього плану наукового осмислення, постнекласична людинорозмірна економічна наука повертається до більш глибинного і всебічного змісту людської діяльності, перш у площині розкриття і реалізації духовно-біосоціальної природи людини.

У такому форматі сам зміст діяльності незмінно співвідноситься з роллю людини в світі, Універсумі, а головним питанням, що потребує нового обговорення, стало питання про структуру діяльності та її, по можливості, цілеспрямованої зміни для вдосконалення поля або формату самореалізації та самоудосконалення людини. Це свідчить про те, що для подальшого осмислення потрібно задіяти метафізику, через застосування якої більш чітко фокусуються саме духовної та соціальної іпостасей природи людини.

Найбільш загальним визначенням людської діяльності, на наш погляд, може стати поняття, обґрунтоване Е.Г. Юдіним, згідно якому під нею розуміється *доцільна зміна і перетворення світу на основі освоєння і розвитку наявних форм культури* [18, с. 266]. Якщо раніше таке визначення не могло бути прийнято економістами через їх «кругову оборону своєї економічної висотки», то тепер, багато в чому завдяки відновленій і значно розвиненій, а здебільшого й зановоствореним Ю.М. Осіповим теорії та філософії господарства, це визначення стає одним з фундаментальних в економічній теорії, яка вже вимушена самим розвитком науки, її переходом в постнекласичну стадію розуміти і досліджувати економічне як *складову* всієї сфери життєдіяльності людини – культури. Остання і є основоположною сферою життєдіяльності людини, де віднаходяться та створюються сенси. Культура синонімічна творчості щодо якісного перетворення навколишнього середовища і людиною самої себе, що насправді виявляється в послідовній низці інновацій по відношенню до первинного для даної людини стану.

У цьому плані виникають є три важливих моменти, на яких слід акцентувати увагу з перших азів вивчення економічної науки і людської діяльності як феноменів, покликаних відобразити в науці та світогляді *цілісність* життя людини. *По-перше*, визначаючи і задаючи висхідні координати наукового аналізу діяльності людини, слід представляти *культуру* як *поле розгортання всіх господарських процесів* і явищ, пов'язаних саме з ідеями, рішеннями та

діями людини. «Не забуватимемо, що культура включає не тільки одні культи, храми, книги, витвори мистецтва, начиння, знаряддя праці, але і вдачі, норми, установлення, цінності, ідеології, манери поведінки, а також сам суспільний устрій, державний порядок, право, політику і т. д. Культура – це все, створюване людиною, – матеріальне і ідеальне, реальне та ірреальне, видиме і невидиме, віртуальне і втілене. Культура безпосередньо пов'язана з господарством – і як результат, і як початок, і як спосіб, і як засіб. Господарство і культура нерозривні» [11, с. 180].

У цьому плані культура співпадає з господарством, а «господарювати – це мислити, думати, ухвалювати рішення. А мислячи, діяти. Нічого бездумного, хай поганого і парадоксального, хай патологічного, в господарюванні немає. Господарювання – дія обдуманна». «*Господарюючий суб'єкт творить світ на свій розсуд*» [11, с. 80]. І ось тут з'являється розуміння *другого моменту*: того, що в нашій науковій і освітній діяльності замовчувалося або відтіснялося на задній план десятиліттями: саме **роль свідомості людини** в її господарюванні. Реальність така, що «вимога свідомої реалізації життя виставляє і вимогу *реалізації самої свідомості*, що вже дуже і дуже цікаво. Господарювати – реалізовувати свідомо життя, а відповідно реалізовувати саму свідомість. Реалізація з свідомістю необхідно доповнюється реалізацією *свідомості*. Виходить, що господарство – функція від свідомості та функція знання, що так чи інакше означає якусь *еманацію свідомості* – як дійства-процесу, так і підсумку. Господарство – свідомість, що реалізовується і реалізована. Ми можемо достатньо упевнено стверджувати, що господарство є *продукт свідомості*. В той же час ми не можемо пройти мимо того твердження, що і свідомість є по суті своєрідне господарство – як процес-дійство і як підсумок, тобто і продукт *господарства*» [11, с. 212]. Саме через нове осмислення ролі свідомості в людській діяльності сучасна наука може розробити нову картину реальності, яка не вкладається в рамки механіко-матеріалістичного світогляду, який занадто викривлює розуміння світу, Універсуму. Нова картина реальності повинна не зводиться лише до матерії, простору і часу, але уже виходить з того, що саме свідомість є більш ґрунтовною, фундаментальною засадою буття, а тим самим така картина повинна сприяти більш всебічному і цілісному відображенню самої реальності [див.: 5].

Третім моментом, важливим як з світоглядної, так і з наукової точки зору, є розуміння того, що облік перших двох моментів виводить наше мислення на *абсолютно новий* рівень, котрий представляє *господарство як космічне явище*, в якому і світ – космос, і людина – космос, а, отже, і свідомість і знання людське також повинні сприйматися як явища космічні. Ось тут і відбувається стикування економічного знання із знанням універсумним, поза яким саме економічне знання як таке представляється всього лише уламком розбитого скла пізнання. І цей «уламок», претендуючи на цілісність, все більше *знищує людське*, а ще більше – *людяне* в самій людині: «людина перестає бути істотою натхненною, вона все більш стає лише сукупністю *цифр*» [11, с. 317]. На авансцену витягується, виштовхується, виставляється *однобока функціональність* людини, її підкореність матеріально-грошовому багатству, що перетворює людину на *засіб* для виробництва такого ж багатства, насамперед прибутку. Натхненність тут не *потрібна*: вона стає все більш шкідливою і з нею сама *постлюдина* починає вести непримиренну боротьбу. Господарство як космос створений і той, що творить, і людина, котра господарює задля створення свого більш вдосконаленого і щасливого світу, стали не потрібні сучасній неокласичній, поверхнево-віртуальній і украй заматематизованій економічній науці. Вони виявилися *надмірними* для неї. Сама *людина* з своєю реальною діяльністю *винесена за предметне поле* неокласичної економічної науки. Глибинні закони і закономірності людської діяльності як цілісного феномена більш не цікавлять більшість сучасних економістів. Головний інтерес тут зміщений у бік техніки-технології, того штучного світу, де людина все більше відтісняється на його окраїну.

Тим часом, економічна наука може подолати свій кризовий стан, лише знов повернувшись до дослідження істинно людської діяльності, але на якісно новій основі розуміння її *цілісного, універсумного* характеру. Л. фон Мізес в своєму визначенні досить

емко і глибоко розкрив таке розуміння: «людська діяльність – суть цілеспрямована поведінка. Можна сказати й інакше: діяльність суть *воля*, приведена в рух і трансформована в силу; прагнення до мети; *осмислена* реакція суб'єкта на роздратування і умови середовища; *свідоме пристосування людини до стану Всесвіту*, який визначає її життя» [10, с. 14] (виділено нами – О. К.). Головна біда вже пройденого у ХХ столітті періоду розвитку економічної науки полягала в тому, що вона *розділила, жорстко відокремила* дві сторони діяльності – цілераціональну і ціннісну раціональну та концентрувалася тільки на першій. Проте соціальні катаклізми та кризи кінця минулого і початку нинішнього століття обернулися бідами планетарного масштабу, а їх оцінка вимушує по-новому осмислити корінні зміни реальності як наслідок людського дійства. «Якщо раніше було досить того, що діяльність здійснювалася як цілеспрямовані дії, то в останні десятиліття *поле цілепокладання* (дякуючи, у тому числі й ліберальній теорії) *звужилося* і звелось в основному до отримання прибутку будь-якими засобами. Відповідно і діяльність стала носити більш *однобокий* характер. З неї штучно *прибрали ціннісний аспект*, а технічний підняли на недосяжну висоту» [7, с. 146]. Цим самим розвернули вектор майбутнього існування в сторону небуття, коли головним питанням зараз стало: «Бути чи не бути... людству?» (М.М. Моїсеєв).

Якщо застосувати наведені положення до визначення ролі людини в сучасному суспільному виробництві, то можна вказати на дві складових зміни соціально-економічного статусу людини в ході технічного прогресу. Перша складова фіксує більш поверхневу тенденцію таких змін, яка знаходить віддзеркалення в самих термінах, що характеризують *функціональну* роль людини; друга зосереджує увагу на глибинно-змістовнішій, більш *фундаментальній* характеристиці мети самої людської діяльності. При цьому така фундаментальність зумовлюється саме цінностями життєспасіння і життєтворчості.

У первісному суспільстві людина була зв'язана родоплемінними відносинами і як окрема самостійна фізична істота вона цілком залежала від соціального цілого – роду, племені. «Суб'єкт рішень і дій тут – колектив. Це доособистісний, докультурний стан, коли індивід характеризується як дикун, варвар, людина традиції в буквальному розумінні слова» [9, с. 60].

Потім, починаючи з Осьового часу¹, людина формується як особа, яка *сама* визначає характер і зміст своєї поведінки. Відмітною характеристикою особи стає наявність суперечливо-напруженого внутрішнього світу – душі та її прагнення до вищого – духу. «Переживаючи моральні колізії, витримуючи або не витримуючи зіткнення різних мотивів, особа виробляє самостійне, відповідальне перед собою відношення до навколишнього світу. Разом із здатністю об'єктивного віддзеркалення реальності, її зміни відповідно до заданої мети, ця людина емоційна, любить і ненавидить, пристрасна, оцінює все з погляду добра і зла, витрачає час на спілкування і споглядання. Користь для неї, як говорив Гьоте, лише частина того, що має значення» [9, с. 60].

Розвиток науки і техніки, становлення *техносу* призводить до того, що «людина як суб'єкт життя все частіше виступає як «агент діяльності» – Актор... Більша частина відносин між людьми опосередковується речами, точніше їх загальним еквівалентом – грошима. Душа для актора стає тим, що заважає успіху, бо не знаходячи підтримки в реальності, вона ввергає його в хворобливий стан. Невідчужена, «переживаюча», безпосередня людина витісняється на узбіччя соціуму. Життєдіяльність редукується просто до діяльності, духовність до ментальності, а поняття щастя замінюється поняттям комфорту і добробуту» [9, с. 60-61]. Поява аморальної, айдеологічної людини – актора означає «кінець культурної, духовної людини, кінець особи у власному сенсі слова, її перетворення в обачливого діяча і маніпулятора іншими людьми» [9, с. 62].

Перемога техносу перетворює людину з *суб'єкта* діяльності в її *чинник* – «людський чинник», про який стали багато писати в другій половині ХХ століття. «Основна відмінність

¹ Значення Осьового часу в історії людства полягає в тому, що, за словами О.С. Панаріна, він відкрив «людину в її універсальній духовній суті» [12, с. 541].

людини-чинника від особи і актора в тому, що він втрачає самостійність. Він фрагментується, «розмазується» по системі. Ініціатива і остаточне рішення питань в його взаємодії із зовнішнім середовищем і одного з одним переходять до техніки і технології» [9, с. 62]. Відбувається остаточний розпад, розрив цілісності людини. Дисгармонія і напружена суперечність між тілом і духом стає не властивою людині-чиннику, її вже мало цікавить і проблема своєї ідентичності саме як людини. В нормальному суспільстві «людину, що втратила свою ідентичність, якнайскоріше направляють до психіатра» [13, с. 446], а оскільки у сучасному постмодерновому суспільстві втрата людьми ідентичності стає масовим явищем, то й назвати його нормальним або людським можна лише досить умовно.

Неоліберальна глобалізація з її акцентом на першість інформації і комп'ютерних технологій, які багатьма авторами розглядаються як основи сьогоdnішнього життя, замикають круг і перетворюють людину на напівживу, напівфункціональну, роботоподібну, штучну, якій вже і назву нову придумали: *гомутер* (гомо+комп'ютер).

В цілому ж такий процес можна вважати *інволюційним*, таким, що замість розгортати універсумну природи людини, він сприяє *наростанню розлюднення*, що наносить шкоду не тільки самій людині, але й Природі. Такий за великим рахунком інволюційний стан людства, що загрожує самому його існуванню, не може спантеличувати істинних вчених і мислячих людей. Пошук шляху виходу з дороги в небуття пов'язаний з усвідомленням того поворотного пункту, в якому людина почала перетворюватися на постлюдину. Тут не можна не погодитися з В.О. Кутирьовим, що «подібно до смерті індивіда смерть людини як родової істоти не миттєвий акт, це процес, закладений в самому житті та на певному етапі розвитку починаючий домінувати над зростанням. В русі історії по лінії: дикун – варвар – особистість – актор – чинник, піком зрілості людини правомірно вважати її стан як особистості. Він посередині, між світом природно-соціальним – живим, і технікою – світом соціально-штучним. Науково-технічна революція ХІХ століття, що розірвала пуповину зв'язку людини з природою, була початком «хвороби до смерті» (С. Кьєркегор) особистості» [9, с. 64]. Тому повернення людини в стадію своєї зрілості – особистості, але на засадах накопиченого людською культурою (у протилежність культурі технічній) досвіду, стає сьогоdnішнім імперативом виживання людства. При цьому слід чітко усвідомлювати, що особистість в своєму мисленні та діяльності керується розгортанням глибинним істинно людським «архетипом» *свободи-відповідальності* [див.: 6]. Якщо ж ці «сторони» розриваються, ігнорується відповідальність, то віковична заданість людини, її призначення як подоба Бога не сприймається індивідуальною свідомістю, паплюжиться *духовно-біо-соціальна* природа людини, знищується її гідність, настає її процес деградації як розриву цілісності Універсуму.

Зараз можна стверджувати, що на планеті існують «дві людини», «дві раси»: стара – люди культури, люди-особистості, і нова – людина роботоподібна (*homo futurus*). «У наступаючому ХХІ столітті суперечність між культурно-історичною і техногенною людиною стане, по-видимому, визначальним чинником розвитку Землі. Люди культури повинні бути готові до своєрідного «повстання роботоподібних», ідейні натхненники яких демонструють людську активність, що посилюється. Вони прагнуть дискредитувати цінності живого життя, оголошуючи їх носіїв фундаменталістами, інтегрістами, етноцентристами, екоекстремістами і т. п. Лайливими починають бути слова гуманізм, істина, добро» [8, с. 68-69]. Але без домінування в суспільному виробництві людини-*особистості* рух до прірви небуття тільки прискорюється. Тому саме цим зумовлюється, що в процесі методологічного оновлення економічної науки на зміну методології індивідуалізму повинна прийти *методологія особистісності*, де *духовна іпостась* природи людини є *визначальною*, де *людяність* повинна не лише усвідомлюватися, але й *практично реалізовуватися* у всіх явищах-процесах саморозвитку людинорозмірних комплексів.

Однією з головних причин сучасної кризи економічної науки стало те, що ця наука начисто відокремилася від інших людино- та суспільствознавчих наук, сформувала замкнену в самій собі сферу, тобто обмежилися суто економічними установками і дослідженнями. Проте в кінці ХХ – на початку ХХІ століття «взаємозв'язки економіки з іншими сферами

універсуму і людської життєдіяльності настільки ускладнилася, а її залежність від їх змін наскільки зросла, що вона уже не може бути адекватно пізнаною самою себе, з залученням лише економічного інструментарію. Більше того – у економіці все активніше діє не homo economicus, і навіть уже не лише людина-особистість як ансамбль суспільних відносин, за К. Марксом, а громадянин універсуму, космо-планетарно-суспільна істота, яка обіймає універсумні процеси своєю тотальністю і кожною своєю складовою. Отже, хоча наукове пізнання й стає все більш розвиненим, гетерогенним і міждисциплінарним, воно не здатне адекватно описати прогресуючу універсумізацію людини і суспільства навіть в економічному контексті» [15, с. 52].

Друга, фундаментальна складова, частково вже розглянута, але все таки її слід виділити особливо. Йдеться про *ціннісно-етичну, духовну основу людської діяльності*², або, кажучи словами М. Вебера, про *сутнісну* раціональність, яка визначає формальну целераціональність. Насаджуваний повсюдно ринковий фундаменталізм як ідеологія глобалізму початку нового століття знов відводить людині роль *чинника* зростання капіталу і прибутку. *Економізм* починає *панувати* не тільки в економіці, але і у *всіх* інших сферах життєдіяльності людини. У економізмі виявляється не економіка як така, а «дух економіки, її провідне і надихаюче начало. Дух цей завжди сидить в економіці, але особливу значущість він отримує з капіталом, його перемогою. Тоді він починає розповсюджуватися на все життя людини, на весь простір її буття, на всю цивілізацію. Економіка опановує людиною і її життям, її буттям, – і заявляє про себе економізм. Все навколо підкоряється економічному началу, все його обслуговує, все його найбільш любить. Панування економічного начала і загальна до нього любов – це і є економізм» [11, с. 184]. Страшною є не сама по собі економіка як особлива форма господарства, бо економити, знижувати витрати – властивість господарства. Перетворення ж економізму в пануючу в суспільстві ідеологію украй негативно чревате для існування самого людського суспільства. Загальне панування капіталу не тільки спотворює нормальні взаємини між людьми, перетворюючи жорстку конкуренцію на пануючий тип «взаємо»дії людей, але і виганяє з сфери спілкування людяність, зневажаючи моральність, завдяки якій з тваринного світу виділився рід людський. «Капітал собі все підпорядковує. Все! І перш за все, мораль, точніше, моральність, замінену мораллю, бо мораль – куди як слабкіша і гнучкіша за моральність, бо моральність від Бога, а мораль – від людини. Так от і цю саму людську мораль капітал собі й підпорядковує, перетворюючи її на мораль буржуазну, коли красти бублик з прилавка недобре і підкарно, а грабувати цілі народи і континенти цілком допустимо і навіть заохочувано» [11, с. 184].

Тому сьогодні зведення наукового пошуку лише до прикладного, інструментального рівня, занурюючись зокрема у вторинні, похідні сенси діяльності, є абсолютно недостатнім. Увага сучасних дослідників повинна концентруватися на тому, що в умовах глобального світу в людській діяльності актуалізується, стрімко зростає роль *моральності, духовних цінностей*, культури, соціокультурних чинників. Це означає, що наскільки б не були важливі окремі техніко-економічні показники, економічна ефективність, потрібно розуміти, що все ж таки їх роль *вторинна*, якщо піклуватися про збереження і розвиток людського суспільства. Слід погодитися з тим, що «сучасна людська діяльність в багатьох своїх аспектах штучно суперечить людській природі, а тому її гуманізація стає одним з найважливіших змістовно-сміслових імперативів в умовах виживання людства, переходу до коеволюційного розвитку суспільства і природи. Виходячи з цього, необхідно міняти характер людської діяльності: з

² Див. детальніше: Колінько О.Г. Духовно-творча діяльність людини як основа сучасного господарського розвитку. – Харків: Видавництво ТОВ «Друкарня Мадрид», 2013; Духовно-культурні чинники соціоекономічної динаміки. – Харків: Точка, 2013; Задорожний Г.В., Кацуба А.В. Глобалізуємує знаниеємное хозяйство: проблемы ренты и квазиаренты. – Харьков: Точка, 2013; Задорожний Г.В., Колінько О.Г., Манжура О.В. Інтелектуальна власність. Методологічні засади осмислення навчального курсу. Посібник для магістрантів. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014.

цілераціонального він повинен стати цінніснораціональним, коли духовно-етична складова визнається не однією з складових, а стає пріоритетом, імперативом *діяльності*» [7, с. 151].

Знову ж таки тут виникає надзвичайно актуальне зараз запитання: чи може бути така цільова діяльність досліджена тільки з погляду економічного підходу? В рамках економіксу відповідь буде позитивною. Проте вона не може бути задовільною з погляду того, хто реально діє, а ширше – господарюючої людини з цілісним світоглядом, розумінням значення універсумних зв'язків, ролі духовності у людському розвитку (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

**Структура модернізації економічної політики в аспекті
ціле- і ціннісної раціональності³**

Основні параметри сучасних викликів	Ті, що реалізуються в рамках неолібералізму	При реалізації ціннісного підходу
Цілі економічної політики	Реформа заради реформ (інституційне цілепокладання), тіньові цілі	Ціннісне цілепокладання (моральнісна економіка)
Інституції, функції, інструменти держуправління	Дефіцитні	Свідомо цілеорганізована система
Мотиви і стимули приватного сектора	Егоїзм і страх	Свідомий баланс інтересів: людина+бізнес, суспільство, держава
Нормативно-правове забезпечення	Дефіцит і еклектика, копіювання зовнішніх зразків	Свідомо задана ціннісно спрямована організація нормативно-правових актів і оперативного-управлінських рішень
Базові документи економічного розвитку	Здебільшого відсутні на рівні суспільства	Економічна національна доктрина + пакет нормативно-правових рішень
Фінансові ресурси	Монетаристськи організований дефіцит	Національно-доступні інвестиційні ресурси
Суспільно-політична підтримка	Нестійка і нетривала	Сильна і довготривала на основі задоволення базових потреб розвитку

Це дійсно так, бо людська діяльність визначається цілісністю самої людини як не просто біосоціальної, а *духовно-тілесної* істоти. Тому і *самореалізація* людини визначається перш за все тими *духовними цінностями*, які знаходять свою основу в початкових етичних імперативах, самодостатніх і непіддатливих точному науковому визначенню. Вони формуються в процесі людської соціалізації, закріплюються системою освіти і виховання.

Якщо розвинені країни велику увагу приділяють проблемам збереження фізичного, тілесного здоров'я свого населення, то про духовний стан вони проявляють набагато менше турботи. В основному в таких країнах розвиваються психоаналіз і психотерапія, які можуть лише на короткий час, як вказують експерти, допомагати при психологічних розладах, стресах. При цьому глибинні рівні свідомості, які співвідносяться з духовними цінностями, архетипами, їх формуванням та реалізацією, залишаються поза увагою психотерапевтів.

Зрозуміло, що в важливо підтримувати тілесне здоров'я людини, бо, як то кажуть, в здоровому тілі – здоровий дух. Проте держава і суспільство мають більш адресно піклуватися про духовно-моральнісний стан людей, створювати належні умови для його відтворення та підтримання на належному рівні.

³ Розроблена автором на основі [4, с. 26].

В Україні проблеми як тілесного, так і духовного здоров'я нації є надзвичайно гострими. Тому в нашій країні першорядного значення набуває як розвиток сфери культури і освіти, так і проблема забезпечення здоров'я населення. Культура і медицина серед всіх сфер людської діяльності сьогодні повинні займати особливе, чільне місце. Це визначається тим, що сфера культури і освіти формує всебічно розвинену особистість, а медицина покликана забезпечувати нормальну життєдіяльність індивідів, яка неможлива без оптимальної працездатності, соціальної та економічної активності, максимальної тривалості життя. Медицина усуває патологію людського організму, відтворює і покращує здоров'я індивіда. Більше того, вона створює фізичні умови для його соціальної і економічної самореалізації.

В Україні, яка переживає глибоку системну кризу, істотних зрушень у сфері охорони здоров'я не відбувається, що є одним з серйозних чинників депопуляції населення, темпи якої, за даними професора Г.Л. Апанасенко, зростають з кожним роком і становлять 1% на рік [1, с. 22]. Також досить тривожним є те, що в Україні смертність осіб працездатного віку вища у 4-6 разів, чим у розвинених країнах [3, с. 21]. Якщо за перші 17 років незалежності вимерло 5,8 млн. українців, то до 2050 року вимре ще 20 млн. [2, с. 24]. Це говорить не лише про неможливість повної реалізації потенціалу людини у сфері її суспільної діяльності, але й про невпинне вимирання української нації. При цьому слід акцентувати увагу, що причинами цього процесу є не лише стан сфери охорони здоров'я, але й ті цінності та соціально-культурні механізми, які сформувалися в українському суспільстві в роки незалежності, коли більшість цивілізаційних здобутків була відкинена заради збагачення окремих людей, відбулося нав'язування атмосфери вседозволеності та соціальної безвідповідальності під гаслами переходу до вільної ринкової економіки, якій на відкуп віддали й усі інші сфери суспільства.

Дія, діяльність – це не просто віддання переваги. Людина демонструє перевагу у тому числі і в ситуаціях, коли події є неминучими або вважаються такими. Так, людина може віддавати перевагу сонцю перед дощем і бажати, щоб сонце розігнало хмари. Бажаючи і сподіваючись, вона активно не втручається в хід подій і формування власної долі. Але діючи людина вибирає, визначає і намагається досягти цілей. З двох речей, які не можна одержати одночасно, вона вибирає одну і відмовляється від іншої. Тому дія має на увазі і ухвалення, і відмову, які по-різному сприяють розвитку і самої людини, тому, що вона підноситься в своїй діяльності, реалізуючи свій потенціал на благо собі та суспільству, або опускається до тваринного стану, піклуючись тільки про саму себе, ставлячи свої корисливі егоїстичні інтереси главою кута своєї діяльності. Тому, як саме поступить людина, що вона вважатиме за краще вибрати, сприяє безліч чинників. Визначальними ж повинні бути етичні цінності як істинно людські засади господарської діяльності людини.

Підхід до трактування універсальної людської діяльності та ролі людини в сучасному світі, суспільному виробництві як до чогось сьогодні нецікавого і навіть незначного повинен відійти в історію. Це обумовлено тим, що ніщо в світі не відбувається поза свідомістю та діями людини. Звичайно, зміни, що викликаються людською діяльністю, незначні порівняно з дією великих космічних сил. З погляду вічності і нескінченного Всесвіту людина – нескінченно мала піщинка, але і ця піщинка, діючи, викликає громи у Всесвіті. Завжди слід пам'ятати про це і старатися не порушувати гармонії Всесвіту своєю дією. Тим більше в нинішній надто складній і небезпечній кризовій ситуації, коли мова йде про виживання людства.

У цих умовах вже недостатньо розглядати людину як економічного агента чи просто чинника виробництва прибутку. Звісно, що такий підхід до статусу людини вельми вигідний як економічній науці, так і тим прихильникам фінансової влади, для яких особисте збагачення постає надзавданням, на тлі якого усі інші проблеми стають побічними, такими, що не заслуговують на увагу. Проте так вважає меншість, яка сконцентрувала у себе економічну владу і прагне до її безмежного використання. Більшість же жителів планети прагне до нормального життя, не ставлячи отримання прибутку на перше місце у своїх мотивах та інтересах. Забезпечити нормальне життя для більшості може лише суб'єкт

господарювання, який має цілісне розуміння Універсуму та у своїх господарських діях спирається саме на таке світосприйняття. Тобто зараз проблема зміщується з поняття жорсткої, спрямованої на отримання прибутку, економіки на господарство, в якому сама економіка є однією із функцій перетворення світу заради гармонійного його розвитку, спрямованого на забезпечення високого рівня життя і розвитку людини як такої.

Мова йде, перш за все про *коеволюційний* розвиток людини, суспільства і природи. Саме такий розвиток є гармонійним, коли, з одного боку, сторони не наносять шкоди одне іншому, а з іншого боку, забезпечує таке виробництво, щоб нинішнє покоління людей жило у достатку, але щоб така можливість була і у прийдешніх поколіннях. Можливим це стане тоді, коли *людина*, як вказував П. Тейяр де Шарден, стане *центром перспективи* і *центром конструювання універсуму*, буде орієнтуватися у своїх рішеннях і діях не максимізацією прибутку за будь-яких умов, а втілювати духовно-моральнісні цінності у виробничому процесі, тобто сприйматиме життя як цілісний процес господарювання заради розвитку і реалізації в цьому розвитку самої себе, своєї трипостасевої духовно-біо-соціальної природи.

Теза про духовно-біо-соціальну природу людини та необхідність її широкого використання у соціоекономічних дослідженнях сприймається все більшим числом вчених. Разом з тим цей аспект аналізу стає актуальним саме у форматі постнекласичної науки, бо вивчення людинорозмірних комплексів зараз знаходиться лише у стані початкового цілісного осмислення. У цьому плані, на нашу думку, могутній та досить серйозний методологічний імпульс несуть останні наукові розробки В.М. Тарасевича, присвячені впливу свідомості та підсвідомості на соціальну природу людини і суспільний порядок. Широке використання наукових наробок *геноміки* (ген, генотип, генетичний код як «запис» біологічної спадкової інформації-програми) і *меметики* (мем – одиниця збереження і розповсюдження елементів культури; мемплекси – релігійні догмати, ідеологічні доктрини та ін.) дозволило вийти на нові проблеми дослідження *людини як мікроуніверсуму* і ввести у науковий обіг поняття *унів* як синтезу генів та мемів, як «першоатомів» людини-універсуму, що відповідають за збереження, реплікацію і еволюцію не суто біологічного і не суто суспільного, а *суто людського* у людині-універсумі. У людському *унотипі* як понадскладній системі вкарбований, «вбудований» *унетичний код* – система запису спадкової інформації про суто людяне у людині [16, с. 76].

Ця гіпотеза немов би підсумовує результати накопиченого сьогодні у людино- і суспільствознавстві, відкриває зовсім інше, нове розуміння людини та її діяльності, дозволяє у новому ракурсі уявляти більш глибинний рівень розуміння господарства, уточнити механізми надбіологічної спадковості. Разом з тим таке розуміння внутрішньої природи людини, яка своєю діяльністю змінює, творить світ, звертає увагу на *надважливість* дослідження *мемів та унів* саме як механізмів наслідування культурно-ціннісної, людяної основи процесу життєдіяльності людини. Універсумне знання, яке почало активно розвиватися в останнє десятиріччя, повинне стати не просто органічною складовою, а насамперед фундаментальною засадою сучасного світобачення і формування світогляду, особливо у молодого покоління. Його загальне значення визначається тим, що «сучасна універсумізація – це не лише коеволуція природи і суспільства, за М. Моїсеєвим, чи ноосферизація, за В. Вернадським, але й формування нового відносно відокремленого і самостійного синергетичного рівня космо-природно-людської спільноти з її власними засадами, рушійними силами, закономірностями руху та регулювання, що сприяє зростанню впливу на натуральну і штучну природу, усі складові людської життєдіяльності» [15, с. 48]. Без такого знання навряд чи можна говорити про те, що економічна зможе вийти з кризового стану і буде в змозі виконувати благосну функцію забезпечення життєдіяльності людини-особистості.

Література.

1. Апанасенко Г.Л. Как сохранить славянскую популяцию? / Г.Л. Апанасенко // *Новости медицины и фармации*, 2007, № 10. – С. 22.
2. Голяченко О.М. Историчні, соціально-медичні та морально-етичні причини вимирання української нації / О.М. Голяченко // *Новости медицины и фармации*, 2009, № 5. – С. 24.
3. Голяченко О.М. Чому вимирає українська людність / О.М. Голяченко, Г.О. Слабкий, І.Ю. Андріївський, А.І. Побережний, О.Ф. Гаврилук, О.В. Олексієнко // *Новости медицины и фармации*, 2008, № 9. – С. 21.
4. Государственная экономическая политика и Экономическая доктрина России. К умной и нравственной экономике. В 5 т. Т. 1. – М.: Научный эксперт, 2008. – 840 с.
5. Гроф С. Революция сознания: Трансатлантический диалог / Гроф С., Ласло Э., Рассел П. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2004. – 248 с.
6. Задорожный Г.В., Колинько О.Г. Личностный архетип «свобода-ответственность» как истинное основание хозяйства и исток спасения человечества в XXI веке // *Социальная экономика*, 2013, № 2-3. – С. 7-26.
7. Задорожный Г.В. Человеческая деятельность как источник хозяйственного развития / Г.В. Задорожный, И.В. Колупаева // *Социальная экономика*, 2005, № 1-2. – С. 144-151.
8. Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу. Под ред. Л. Харрисона и С. Хантингтона. – М.: МШПИ, 2002. – 320 с.
9. Кутырев В.А. Культура и технология: борьба миров / В.А. Кутырев – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 240 с.
10. Мизес Людвиг фон. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории. / Людвиг фон Мизес - М.: ОАО "НПО "Экономика", 2000. – 878 с.
11. Осипов Ю.М. Философия хозяйства. В двух книгах. / Ю.М. Осипов – М.: Юристъ, 2001. – 624 с.
12. Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке / А.С. Панарин – М.: Алгоритм, 2003. – 560 с.
13. Поляков Ю.М. Россия в откате. / Ю.М. Поляков – М.: ООО «Изд-во РОСМЭН-ПРЕС», 2004. – 478 с.
14. Тарасевич В.Н. Институциональная теория: методологические поиски и необходимые гипотезы / В.Н. Тарасевич // *Постсоветский институционализм*. – Донецк: «Каштан», 2005. – С. 32-48.
15. Тарасевич В.Н. К стратегии универсумизации экономических преобразований / В.Н. Тарасевич // *Экономика Украины*, 2000, № 11. – С. 46-53.
16. Тарасевич В.Н. О триединой субстанции и тайне институтов / В.Н. Тарасевич // *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. Серія: економічна. Випуск 40-2. – Донецьк, ДонНТУ, 2011. – С. 74-77.
17. Тарасевич В.Н. Экуника: гипотезы и опыты / В.Н. Тарасевич – М.: ТЕИС, 2008. – 565 с.
18. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности / Э.Г. Юдин - М.: Мысль, 1975. – 424 с.

ОБ УНИВЕРСУМНОМ ЗНАНИИ КАК ПУТИ ВЫХОДА ИЗ КРИЗИСНОГО СОСТОЯНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ

Колинько О.Г., к. э. н., доцент

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Современное кризисное состояние экономической науки требует выхода на новые методологические уровни осмысления хозяйственной реальности. Одним из необходимых и производительных подходов к новому видению экономики становится универсумное знание,

которое формирует постнеклассическая человекоразмерная наука. Главный вектор посткризисного анализа воплощает необходимость развертывания целостной триипостасной – духовно-био-социальной природы человека, когда ценностно-этические, духовные ценности составляют основу человеческой деятельности, а личность как базовый субъект хозяйственных трансформаций задает форму, содержание и само название новой методологии постнеклассических человекоразмерных исследований.

Ключевые слова: универсумное знание, личность, ценности, человеческая деятельность, культура, сознание, коэволюционное развитие.

Поступила в редколлегию 25.03.2014 г.